Salih Kulenović

ETNOGRAFSKA ISTRAŽIVANJA U SELU SOKOLU KOD GRAČANICE

Ovaj rad napisan je na osnovu prikupljene terenske građe u selu Sokolu i široj okolini Gračanice u periodu od 1972. do 1974. godine.[1]

U navedenom periodu prikupljena je, sistematizovana i arhivisana građa o porijeklu stanovništva, cjelokupnoj narodnoj privredi, narodnoj arhitekturi i nošnji; a iz duhovne kulture obuhvaćeni su karakterističniji narodni običaji i vjerovanja. Pošto se u ovome području osjećaju savremeni uticaji u narodnom životu i kulturi stanovništva, prikupljena građa je značajan dokumenat o kulturnom nasljeđu naroda okoline Gračanice.[2]

Predio i naselje

Seosko naselje Soko nalazi se na udaljenosti od oko 5 km sjeverno od Gračanice (T. I, sl. 1, 2). Smješteno je u neposrednoj blizini puta koji povezuje Gračanicu sa Gradačcom. U samom selu je izvorište rječice Sokoluše, koja se ulijeva u Spreču.

Naselje je dosta veliko i trenutno tu postoji oko 318 kućnih numera, a razdijeljeno je u sedam »mahala« (zaselaka).

Po nacionalnosti stanovnici Sokola su Muslimani.

Grad Soko u srednjem vijeku spominje se u ugovoru kralja Sigismunda i despota Stevana Lazarevića 1426. godine, gospodar mu je bio kralj Radivoj 1429. godine, a Turci su ga zauzeli 1520. godine.[3]

U selu postoji nekoliko starijih objekata koji su važni za proučavanje istorijske prošlosti naselja. Jedan od takvih objekata je i sadašnja džamija koja se nalazi u neposrednoj blizini srednjovjekovnog utvrđenja, a vjerovatno da je tu bila crkva koja je kasnije adaptirana u džamiju. Ta džamija je bila drvena, kako smo obaviješteni od mještana, koja je uništena požarom, pa je tek kasnije napravljena kamena džamija.

Na nekoliko mjesta, prema saopštenju kazivača, ima hrišćanskih grobova, što ukazuje na nekadašnju postojanost naselja. Na hrišćansko porijeklo ukazuju još i nazivi pojedinih obradivih površina u seoskom ataru. Tako, na primjer, jedna njiva, prema podacima kazivača, južno od Gradine naziva se »Kaursko[4] groblje«, a iznad nje je njiva zvana »Kaurundžije«. Od pomenutih njiva južno je njiva zvana »Meitbašićka«, koja se izdvaja po svome porijeklu naziva. Prema terenskim podacima naziv ove njive ukazuje da je tu u prošlosti stanovao »meit-baša«, odnosno glavar groblja.

Zaseoci i porodice u Sokolu

Prema podacima Adema Handžića koji se baziraju na defterima iz 1548. godine varoš tvrđave Sokola imala je 37 muslimanskih kuća, od kojih je jedna imala baštinsku zemlju. Zabilježeno je da u tim kućama postoji 11 neoženjenih sinova, odraslih i sposobnih za rad. Takođe su postojale 24 hrišćanske kuće, od kojih su tri imale baštinsku zemlju. U njima je bilo 6 odraslih članova, neoženjenih i sposobnih za rad. Posebno je iskazana i jedna udovička kuća.

U defterima iz pomenute godine ne navode se prezimena ni kod muslimanskog ni kod hrišćanskog stanovništva, izuzev što se spominje Mehmed, sin Lučića i porodica Ljubočići(?). Popisom su obuhvaćeni samo muškarci, i to tako što im je zabilježeno ime i ime oca. Razmatrajući neka imena popisanih, kao i imena njihovih očeva, vidi se da je u to vrijeme bio proces islamizacije.[5]

Danas je Soko dosta veliko seosko naselje. Prema najnovijim podacima u ovom naselju ima 358 domaćinstava.

Glavne mahale (zaseoci) u Sokolu su: Ilidža, Oštrikovac, Guvna, Bježani, Orašje, Mehići i Osmanagići.

Topčagići (3 k), Jusufovići (3 k), Bošnjakovići (3 k), Mujanovići (3 k) i Hamidovići (3 k).

O porijeklu porodice Hasagića postoji podvojeno mišljenje. Naime, neki kazivači za ovu porodicu tvrde da se odnekud doselila, ali pouzdano ne znaju odakle se doselila, dok drugi tvrde da ova porodica potiče od, naprijed navedenog, Hasage koji je ubirao desetinu. Dakle, po drugoj verziji ova porodica je stara oko 240 godina.

Kod starijeg kazivača iz porodice Mehičića nije se održala tradicija o porijeklu, dok je drugi kazivač saopštio da je ova porodica stara oko 170 godina, a da je prezime nastalo po nekome Mehi koga su zvali Mehiča.

Za porodicu Umiće jedna starija grupa kazivača tvrdi da su »starosjedioci«, dok drugi kazivač tvrdi da je ova porodica stara oko 200 godina, a da je prezime dobila po nekoj ženi po imenu Uma. Pošto je Uma bila obrazovana, a uz to još i bogata, neki mještani su htjeli da je »zamuhtare« (da bude seoski starješina), dok su drugi bili protiv. Tako su Umine pristalice prozvane Umićima.

Prilikom terenskih istraživanja nije se ništa moglo pouzdano saznati o porijeklu porodica Jusufovića i Mujanovića. Za porodicu Jusufoviće stariji kazivači saopštavaju kako je gotovo nestala, jer »ode na ženskinje«, tj. u porodici se rađaju više ženska nego muška djeca.

Prema saopštenju kazivača porodica Hamidovića dobila je prezime po nekome Hamidu koji se ovdje doselio prije 180 godina iz sela Doborovaca.

Bježani — Prema teritoriji ovo je mala mahala koja se nalazi u neposrednoj blizini Gradine, a proteže se u pravcu istoka sve do potoka koji nastaje od izvora zvanog Vrela, a na jug sve do mahale Osmanagića.

Toponim Bježani nastao je zbog toga što je, navodno, na ovo mjesto bježao narod prilikom nadiranja neke vojske na Gradinu.

Danas, ova mahala ima 33 domaćinstva, a u njoj žive sljedeće porodice: Huremovići (5 k), Behaderovići (3 k), Džinići (3 k), Topčagići (3 k), Mehanovići (5 k), Jusufovići (3 k), Dizdarevići (3 k) i Begovići (3 k).

Za porodicu Huremoviće kazivač saopštava da su se ovdje doselili iz Donje Miričine prije 150 godina.

Porodica Džinića vodi porijeklo od Topčagića, a prema saopštenju kazivača prezime je dobila po nadimku.

Dizdarevići su dosta stara porodica, a prema očuvanoj tradiciji potiču od dizdara Hasanage. Takođe, dizdar Hasanaga spominje se i u jednoj narodnoj pjesmi koja je izravno zapisana od kazivača:

»... Da nije više Gračanice Sklopa
I Gradine i u njemu dizdar Hasanage
I njegova »Krnje«[7] topa lako bi bilo
Do Gradačca doći... «

O porijeklu porodice Behaderovića i Mehanovića nije se moglo ništa pobliže saznati.

Takođe, i za porodicu Begoviće nije se moglo ništa pouzdanije doznati, samo to da su prezime dobili po nekoj ženi po imenu Bega,

pa su se prvobitno prezivali Begići, a kasnije se to prezime transformisalo u ovo današnje.

Orašje — Ova mahala nastavlja se neposredno na mahalu Bježane i proteže se u pravcu istoka sve do puta koji se zove Osmića sokak. Na jugu ova mahala vezuje se sa mahalom Mehićima, a na zapadu sa Osmanagićima.

Orašje je jedna od najvećih mahala u Sokolu, a danas ima 67 domaćinstava.

Ovdje žive sljedeće porodice: Dizdarevići (16 k), Hadžiaganovići (zvani Slanjankići (3 k), Sprečići (14 k), Huremovići (1 k), Šarići (3 k), Topčagići (2 k), Dautovići (1 k), Serhatlići (1 k), Čajići (6 k) i Husejnovići zvani Sumbići (1 k).

Prema saopštenju kazivača porodica Hadžiaganovića svoje porijeklo vodi od porodice Aganovića. Navodno, prije 130 godina neki čovjek iz porodice Aganovića obavio je hadž, pa su se od tada prozvali Hadžiaganovićima. Naziv Slanjankići dobili su, navodno, po neni (baki) koja se udala ovdje u Soko, a inače, bila je porijeklom iz sela Sladne.

Porodica Sprečića porijeklom je iz područja gornjeg toka Spreče. Navodno, prije 200 godina u ove krajeve doselila su se dva brata: jedan od njih naselio se u selo Orahovicu, a drugi u Soko.

Prilikom terenskih istraživanja nije se ništa moglo pouzdano saznati o porijeklu porodica Šarića i Dautovića.

Porodica Serhatlića doselila se ovdje prije 30 godina iz sela Doborovaca.

Čajići i Nurići su, prema saopštenju kazivača, ista porodica, jer su ih po »biki« (babi) koju su zvali Čajinica prozvali Čajićima. Ovo prezime nije starije od 120 godina.

Isto tako tvrdi se da su Topčagići i Husejnovići ista porodica.

Mehići — Ova mahala nadovezuje se neposredno na mahalu Orašje i proteže se u pravcu jugoistoka sve do puta koji povezuje Gračanicu sa Gradačcom. Danas, ova mahala ima 48 domaćinstava, a u njoj žive sljedeće porodice: Begovići (9 k), Puškari (11 k), Delići (9 k), Hadžiaganovići (3 k), Mehičići (1 k), Bešići (3 k) i Kovačevići (3 k).

O porodici Puškara nije se moglo ništa pouzdano saznati. Moguće je da je i ovo starija porodica u Sokolu.

Kazivač iz porodice Delića tvrdi da su porijeklom iz Budima, ali ne zna kada su se pouzdano doselili.

Osmanagići — Ova mahala nadovezuje se neposredno na mahalu Orašje, i proteže se u pravcu sjevera sve do potoka što ga čini izvor zvani Vrela, a u pravcu juga sve do glavnog puta koji povezuje Gračanicu i Gradačac.

Prema najnovijim podacima u Osmanagićima ima 50 domaćinstava.

U ovoj mahali žive ove porodice: Sumbići (11 k), Husejnovići zvani Spahići (11 k), Hadžiaganovići (6 k), Topčagići (2 k), Dugonjići (2 k), Ahmedbegovići (1 k), Dizdarevići (1 k), Mujanovići (3 k), Behaderovići (1 k), Delići (1 k), Brkići (1 k), Hadžići (2 k), Hamidovići (2 k) i Nurići (1 k).

O porijeklu porodice Spahića (Husejnovića) nije se moglo ništa pouzdano saznati, izuzev što kazivači tvrde da je njihov dalji predak bio spahija, a da je porodica stara oko 250 godina.

Porodica Dugonjića je, prema saopštenju kazivača, u Sokolu oko 140 godina, ali se pouzdano ne zna odakle se doselila.

Za porodicu Ahmedbegoviće kazivač saopštava da potiče od nekog Ahmedbega koji se po direktivi vezira iz Travnika doselio u Soko prije 200 godina.

Porodica Brkića doselila se prije 7 godina iz Stjepan Polja.

Narodna privreda

Na osnovu turskih deftera iz 1548. godine, a prema podacima Adema Handžića, u Sokolu se najviše uzgajala pšenica, što se vidi iz godišnjeg ušura koji se davao na prihode od pšenice u visini od 1600 akči. Vinogradarstvo je bila druga važna privredna grana, što se vidi iz ušura od vina koji su plaćali hrišćani u visini od 1500 akči. Muslimansko stanovništvo koje je posjedovalo vinograde oporezivano je po površini, a hrišćansko stanovništvo od proizvedenog vina. Osim pšenice i vinove loze, uzgajali su još i zob, proso, lan, ječam, heljdu, povrće, voće i sijeno. Hraščani su uzgajali svinje.

Takođe, u pomenutim defterima se navodi da je podgrađe imalo 6 mlinova na rječici Sokoluši koji su radili tokom čitave godine. Soko je imao mali trg, a prihodi od tržne takse iznosili su 125 akči godišnje.

U defterima iz 1548. godine evidentirani su i zemljišni posjedi koji su se sastojali od obradivih njiva i površina, a predstavljali su čifluke koji su pripadali posadama tvrđave Sokola. Tako, postojala je njiva i vinograd u posjedu Jusufa, dizdara tvrđave. Osim ovog vinograda, evidentirane su još tri vinogradarske parcele; jedna u posjedu Muse, sufije (derviša) u površini od 2 duluma, drugi vinograd u površini od 1 duluma bio je u posjedu Nesaha sina Hasinog, a treća parcela površine 2 duluma bila je u posjedu Ejnehana, čizmedžije.

U to vrijeme zabilježeno je, takođe, da postoji i 6 čiflučkih posjeda koji se nalaze u neposrednoj blizini varoši sokolske tvrđave. Jedan čifluk bio je u posjedu Mustafa-age, a na njega je plaćao porez od 250 akči godišnje. Drugi čifluk bio je u posjedu Alihodže, a na njega je plaćao porez od 100 akči godišnje. Treći čifluk bio je u posjedu Mesuda (?), sina Alina i subaše Nesuha, a na njega su plaćali porez od 100 akči godišnje. Četvrti čifluk bio je u posjedu Pirije, sina Jusufova i na njega je plaćao 70 akči godišnje. Peti čifluk bio je u posjedu Jusufa, sina Mustafina, a na njega je plaćao porez od 100 akči godišnje. Šesti čifluk bio je u posjedu Mustafe Hercegovca (iz Hercegovine), a na njega je plaćao porez od 30 akči godišnje.[6]

Danas u okolini sela Soko najviše uzgajaju kukuruz koji je dosta dobrog kvaliteta. Takođe, uzgajaju i krompir, a ranije su, prema sjećanju kazivača, dosta uzgajali ćeten, raž i zob.

Oranje — Prema saopštenju kazivača u ovim krajevima oralo se »ralom«. Kasnije, oralo se drvenim plugom, koji prema klasifikaciji Branimira Bratanića spada u grupu »običan trostrani plug s koljenastim gredeljom i dvostrukim plazom«.[7] Ovakav tip »drvenog pluga« rasprostranjen je u srednjoj i sjevernoj Bosni od Vrbasa na istok, ali se susreće pojedinačno i u drugim krajevima. Prema prikupljenim podacima »drveni plug« se sastoji iz ovih dijelova: 1) »ručica« za držanje; 2) »plaza«; 3) »lemeša« koji služi za sječenje zemlje; 4) »kusture« — klina koji povezuje »plaz« sa »gredeljom«; 5) »krivog gredelja«; 6) »crtala« — noža za siječenje zemlje; 7) »crtalnika« — klina koji »zaglavljuje crtalo«; 8) »daske« koja služi za prevrtanje brazde. »Gredelj« je povijen i ukošen na desnu stranu, a na njemu se, i to pri vrhu, nalaze tri rupe koje služe kao regulator dubine oranja. Na »gredelj« se prikače »drvena kolica« koja imaju dva »točka«; jedno, veće, koje ide po brazdi i drugo manje, koje se kreće po ledini. Veće kolo mora biti tako centrirano da tačno ide uz prethodno odsječeni dio ledine, jer, ukoliko ide više po ledini — »u ledinu«, onda ostaje »oplaza«, neuzoran prostor, a ako ide po brazdi, onda je »praznica«, ide u prazno, ne ore. Na kolica se zakači »oje« i »jaram sa dva teljiga«. Ako se ore sa dva para volova, onda se ubace još i »krpeljuše« i jedno »ojce« koji omogućavaju lakše okretanje volova. Inače, ako se ore s tri para volova, onda se tom prilikom angažuje i 6 ljudi, od kojih jedan drži plug, drugi prevrće brazdu, treći drži »krčeo«, drveni klin koji povezuje »ojce«, te usmjerava plug u željenom pravcu, a ostala trojica tjeraju volove. »Krpeljuše« su dvije daščice dugačke 25—30 cm, a debele 5—6 cm spojene četvrtastim klinom.

Oralo se na »razo'«, što znači da se išlo u jednom pravcu, a vraćalo u drugom. Kad se uzore »razo'«, po sredini se formira jarak, koji ga dijeli na dva »sklada«: gornji i donji. Jarak ili »razorica« pomjera se svake godine kako ne bi došlo do »naoravanja«, odnosno stvaranja međe.

Kada se uzore, onda se zemljište drlja. Ranije se drljalo granom, a kada se počeo upotrebljavati »drveni plug«, granu je zamijenila drljača zvana »šuja«, drljača bez ručica. »Šuja« je dugačka 1,5 m, a široka je 1 m. Sastoji se od »dva postolja«, a na »postolju« je ugrađeno šest brvancadi« i jedan »potegač« na kojemu se nalaze »drvena gužva« ili »željezna halka«. Na »šuju« se postavi »klada« koja se »pripne za brvancad«, a teška je oko 50 kg., a nekada i manje, što zavisi od toga da li je zemlja »horna« ili nije.

Poslije »šuje« u upotrebu ulazi drljača sa »ručicom« koja je manje praktična od ove prve, a i drugačije je konstrukcije, u nje su »brvancad« postavljena uzduž i ima ih 4—5 komada.

Vrste zemljišta — Narod ovog kraja razlikuje dvije vrste obradivog zemljišta, i to: »prahulju« i »sionicu«.

»Prahulja« je malo rasprostranjena, a pogodna je za obradu pod uslovom ako se dobro pognoji.

»Sionica« je u ovom kraju najviše rasprostranjena. Žute je boje i teška je za obradu, a kada se ore potrebno je upregnuti najmanje dva do tri para volova. Pri obradi ova vrsta zemljišta hoće »godiš-

nju ugodbu«; kada je suho vrijeme, treba je obrađivati, a kada pada kiša, ona se sva »raskipi« i slična je kreču. Inače, postoje dvije vrste »sionice«: žuta i crna. Ova druga više je rasprostranjena po poljima.

Ratarstvo — Danas, od ratarskih kultura najviše se uzgajaju kukuruz i pšenica.

Kukuruz se sije po brazdi, i to ne kao monokultura, nego se uz njega siju još i bundeve i metljika. Okopavaju ga motikom, i to tako što idu po »postatima«[10] ako je njiva na većem nagibu, a ako je u ravnici, onda se okopava po »razorima«. Jedan »razo'« okopavaju tri kopača. Prvi kopač zove se »zakretač«. Ako se okopava u nekoj strani, onda kopač iza kopača malo zaostane da ne bi došlo do zasipanja zemljom onog što je već urađeno.

Kukuruz najprije oberu, pa tek onda žanju kukuruzovinu. Žanju je »na rukovet«, a dvije do tri »rukoveti« čine »snop«. Kad se kukuruzovina osuši, onda je slažu oko »stožine«, a neki je smještaju i na pojate.

Pšenicu siju oko 7. aprila. Nekada se gledalo na to ko će prvi u selu početi orati i sijati. Obično je to bio najuzorniji domaćin u selu. U Sokolu je prvi u tome bio Delić Smail, a kasnije njegov sin Alija. Pšenicu žanju srpom sa »drvenim člijenom«, i to prvo u »rukoveti«, a poslije se »rukoveti« slažu u »snop«. U jedan »snop« složi se 5—6 »rukoveti«. »Snopove« slažu u »granice«, a jedna »granica« ima oko 13 snopova. Kasnije, »granice« se trpaju oko »stožine« u »koc« ili »kladnju« koja se nalazi neposredno uz »harman«.[11]

»Harman« se pravi tako što se »oguli« gornji sloj trave, a poslije, kad se obavi ovaj dio posla, na sredini »udari se stožier«. Neposredno prije vršidbe snopovi se poredaju u krug oko »stožiera«. Prvi krug snopova poreda se tako da mu klasje bude okrenuto od »stožiera«, dok se klasje ostalih snopova okrene u pravcu »stožiera«. Obično, na jedan vršaj se »nastre« oko 200 snopova. Vršidba se obavlja sa dva, a ponekad, u prošlosti, i sa četiri konja. Ovdje se još uvijek kod starijih ljudi održao običaj da se konji »potjeraju za Suncem. Kad se »izvrše« i »odstrani« slama, onda se žito »zgrne u kamaru«,[12] a poslije se »previjava drvenom lopatom«. (T. II, sl. 1)

Stočarstvo — Od stoke najviše su uzgajali goveda i ovce. U prosjeku, na jedno domaćinstvo dolazilo je desetoro goveda i deset do dvadeset ovaca. Stoku su napasali na svojim posjedima.

Travu su kosili kosama zvanim »šeherkama« i »madžaricama«.[13] Ove druge kose počele su se u ovim krajevima upotrebljavati od austro-ugarske okupacije. I danas su u upotrebi »madžarice«, koje su, po kazivanju mještana, bolje od »šeherki« jer su kraće, veća im je površina i duže traju. Kosa je nasađena na »drveno kosište« koje ima »dva ručnja«, rukohvata. (T. II, sl. 2) »Grivna« služi kao spona između kose i kosišta. Kosa se »otkiva« čekićem i »babicom«, a oštri »belegijom«.[14] Prilikom kosidbe kosac opaše »drveni vodijer«, u kojemu se osim »belegije« nalazi i »kvasilica« — komadić krpe na »drvenoj dršci«.

Prvi kosac je »kosbaša«, a ono što padne pod kosu naziva se otkos.

Sijeno se kupi »drvenim vilama« i »drvenim grabljama«. Sabire se u »kamare«, a kasnije, prave se plastići od 40—50 kg koji se nose na »podvorima«[13] na mjesto gdje će biti veći plast.

Voćarstvo — Ovo je dosta bogat kraj s voćem, i to naročito sa šljivama i orasima. Imaju i jabuka, koje su, prema saopštenju starijih kazivača, počeli uzgajati negdje od austro-ugarske okupacije.

Danas, najviše uzgajaju šljive. Važno je istaknuti da mještani ovog sela ne prerađuju šljive u rakiju, nego ih suše u »pušnicama«. Na primjer, u Delićima, gdje ima oko 21 kuća, samo jedan čovjek pomalo »ispeče« rakije.

Ima ljudi koji osuše 500 kg, neki 1000 kg, a neki su imali i po jedan vagon suhe šljive.

Prema saopštenju starijih kazivača za vrijeme turske okupacije jedan tovar suhih šljiva prodavao se po cijeni od 1—5 dukata. U predratnoj Jugoslaviji 1 kg suhih šljiva prodavali su po cijeni od 2 dinara.

Ranije, u ovom području bilo je dosta stabala oraha, ali u posljednjih nekoliko godina broj stabala se smanjuje. Ima domaćinstava koja u prosjeku uberu od 400 — 500 kg oraha. Prema saopštenju starijih mještana za vrijeme austro-ugarske okupacije orasi su se prodavali »na tovar«. Cijena »tovara« oraha kretala se negdje oko 100 kruna. U predratnoj Jugoslaviji cijena 1 kg oraha kretala se od 3 — 4 dinara.

Orahe i suhe šljive prodavali su u Gračanici.

Pčelarstvo — Pčele drže u »drvenim sanducima«, »fučijama«, šupljem drvetu itd. Kazivači obično kažu: »Pčela hoće u svačemu, samo da joj je čisto«.

Prvi roj je »prvenac«, drugi »drugenac«, treći »trećenac«, četvrti »četvrtinac« i peti »petinac«. Ova dva posljednja »izađu« samo onda kada je »dobra godina«. Stariji pčelari pamte da »to ide po godini«.

Med vade tako što »pritjeraju« pčele u praznu »trnjku«, a to se radi obično u proljeće, i to trinaesti dan poslije rojenja, jer, navodno, samo tada je med »čist« i u njemu nema »nikakva crva«, a dotle, i poslije toga, u saću se nalaze legla mladih pčela, i to sve do septembra.

U jesen pčele »ubijaju« ,a u proljeće ih »pritjeraju« iz jedne »trnjke« u drugu. S jeseni »ubijaju« samo pčelinja društva koja ne bi mogla prezimiti. Ubijaju ih tako što u zemlji iskopaju rupu veličine promjera »trnjke«, te tu »istresu« pčele i »zagrnu zemljom«. Nakon toga pčelinje saće stave u jednu tepsiju, postave je na sadžak i poklope sačom da se malo zagrije. Zagrijano saće stavljaju u omanju žećku koja je slična onoj za cijeđenje voća, te na taj način »iscijede med«.

Naselje, zgrade i pokućstvo

Područje Sokola sa mahalama je stalno naselje. Naselje je seosko, a locirano je na nadmorskoj visini od oko 400 m.

Položaj naselja — Naselje sa mahalama smješteno je po stranama uzvišenja koje se strmo spuštaju prema dolini Sokoluše.

Za smještaj ovog naselja od primarnog značaja bio je njegov topografski položaj, jer je naselje prvobitno, u srednjem vijeku, a i kasnije u turskom periodu, imalo karakter vojničke utvrde.

Naselje je dobro snabdjeveno vodom, jer je izvor Sokoluše »uhvaćen« tako da danas mještani ovog kraja imaju vodovod.

Tip naselja — Po Cvijiću, selo pripada starovlaškom tipu.[16] Međtim, ako bismo danas određivali tip, naselja, onda ovo naselje svojim većim dijelom pripada zbijenom tipu.

Zgrade

Kuća — Mjesto gdje će se graditi kuća naziva se »milać«.[17]

U arhitekturi ovog kraja preovlađuju »kuće na magazu«, a postoje i prizemne kuće.

Prizemne kuće prave se na taj način što se prvo sazida malo podzide bez maltera, pa se po ovome postave »četiri temelja«, a između »temelja« ugrade se grede. Po završetku ovog dijela posla ponovo se postavljaju »četiri temelja«, u koja se na ćoškovima uglavi po jedan direk koji se s donje strane »zakulači«. Poslije toga »srežu se vjenčanice«, te se između njih postave grede. Prethodno, na »vjenčanicama« se ukopaju četiri rupe kako bi se mogle nataknuti na »zakulačene« direke. Osim toga, »vjenčanice« se sa donje strane i »prostružu« kako bi se u njih mogli uklopiti i ostali direci. »Prostruga« na »vjenčanicama« duboka je 3 cm, a široka 2 cm.

Na »vjenčanice« se prikivaju rogovi. Razmak između rogova je 80 cm.

Po rogovima prikivaju se žioke »drvenim klinima«. Prve žioke koje se prikivaju odozdo nazivaju se »šamnjače«. Druga žioka prikiva se po »vjenčanicama«, a ostale se prikivaju u razmaku od 1,20 m.

Krov kod ovakvih kuća obično je od hrastove daske dugačke 1 m ili 1,20 m. U stvari, dužina daske bila je oko pet pedalja — »petakinja« i šest pedalja — »šestakinja«. Debljina daske kretala se od 2—2,5 cm. Pod dasku se stavljao »podvlačak« ili »podmetak«, i to između dvije daske kako ne bi kiša podlijevala. »Podvlačak« mora biti duži od daske za 10 cm, a debljina mu je negdje oko 0,5 cm. Daska s kojom se pokriva mora biti zatesana s gornje strane, i to se zove »šerp«. Ovo se radi zbog toga da ostale daske lakše nalegnu.

Ako se gradi kuća »na začioke« (kuća na »četiri kapi«), onda se rogovi koji idu sa ćoškova nazivaju »šljemena«. »Šljemena« se »prostružu« sa dvije strane kako bi se u njih mogla uklopiti daska prilikom pokrivanja kuće. Peto »šljeme« ugradi se odozgo na rogove koje se takođe »prostruže «sa dvije strane. Osim »šljemena«, na obadvije strane krovne konstrukcije ugradi se i po jedan »dumenjaš«. Takođe, ugrade se još i po dva »paroška« sa obje strane, i to po širini kuće, a ponekad se ugrađuje i po jedan »parožak« po dužini kuće kako bi krovna konstrukcija bila što čvršća.

Na krovu se napravi »badža« i »komjen«. »Komjen« je u ovakvih stambenih zgrada imao funkciju dimnjaka, i to samo onda kada je bilo lijepo vrijeme, a u slučaju kiše i bure »komjen« se zatvori, a dim izlazi na »badžu«. »Komjen« se kretao po »hodnici«, drvenoj

osovini; otvarao bi se po potrebi, a podizao bi se »borovom motkom«, koja je stajala u »kući«. »Komjen« i »badža« uvijek se nalaze na jednoj strani krova.

Kad se kuća pokrije, onda se tek unutra dograđuje. Vertikalni nosači obavezno se »umakaze«, i to tako što na svakom ćošku treba po »par makaza«, jer bez toga kuća ne bi mogla postojati. Između »makaza« ugradi se po jedna »dizma« na koju se ugradi »kolje«, a između »kolja« plete se »šeper«. »Šeper« se »oblijepi blatom« u koje se pomiješa pljeva. Kad se to osuši, ponovo se premazuje zemljom, te se na taj način popunjavaju pukotine. To se radi u nekoliko navrata, a najmanje tri do četiri puta. Dakle, zidovi ovakvih kuća su od drvenog skeleta sa ispunom od pletera oblijepljenih ilovačom kao što je to zaključio i Muhamed Kadić za širu oblast.[18]

U prizemnoj kući nalaze se sljedeće prostorije sa pokućstvom:

1. *Prostorija zvana »kuća«* — Ovdje se nalazi ognjište dužine 1,5 m, a širine 1,20 m. Nabijeno je »bijelom zemljom«. Poviše ognjišta uz »duvar« (zid) ugradi se jedan direk zvani »kretnjača« koji se može okretati oko svoje osovine. Na »kretnjaču« prikuje se »verignjača« o koju se okače verige.

Na ognjištu se nalazi »sač«, »peka«, »oželj«, »sadžak« i »prijeklad«, — veće drvo na koje se stavljaju ostala drva.

Od pokućstva u kući su bile još i police koje su služile kao ostava za suđe. Na »duvaru« bila je ugrađena još i pokoja čivija na koje bi objesili konopac, torbu i slično.

2. *Soba* — U nekim kućama sobe su bile popođene, a u nekima i nisu. Plafon je napravljen od »cijepanih i prostruganih dasaka« zvanih »šašavaca« koji se s gornje strane, odnosno sa tavana »oblijepe blatom«.

U sobi se nalazi i »fur'na« koja se loži sa ognjišta iz »kuće«. Takođe, u sobi se, sa desne strane, nalazi i »banjica« dimenzije 1x1 m, koja služi za »uzimanje abdesta« (ritualno pranje), kao i za kupanje. U nekim stambenim zgradama »banjice« su okolo ograđene daskama.

Na podu je prostrta »hasura«[19] od »šašike« ili »prostirač od ćetena«.

Spavalo se na »hasuri« ili ovčijoj kožici, a što je najinteresantnije, nisu se uopšte pokrivali, jer se mnogo ložilo. Stariji Sokoljani u šali kažu kako su se tada pokrivali »drvenim jorganima«, što znači da se mnogo ložilo.

Prozori su bili zastrti kožicom od »govedeg stomaka«, kroz koje se malo vidjelo.

3. *»Mutvak«[20] ili »ćirel«* — U ovoj prostoriji nalaze se »naćve«, sito i kutljača kojom se uzima brašno. U »ćirelu« se mijesio hljeb.

4. *Sobica* — U ovoj sobi spavalo se po potrebi kao, na primjer, kada je na konaku »musafir« (putnik) ili kad se sin oženi.

Posuđe u ovakvim kućama, u to vrijeme, bilo je od drveta ili od zemlje.

Prizemnih kuća u Sokolu bilo je sve do 1900. godine, kako nam je saopštio majstor Alija Delić, a od 1900. godine otpočinje izgradnja kuća na sprat, »na boj«. Mještani ove kuće nazivaju »čardaklije«, odnosno »odžaklije«.

»Čardaklija «je u osnovni slična kući koja se gradila do 1900. godine, jedino što je »kuća« u kojoj se nalazilo ognjište izgubila svoju funkciju i pretvorila se u »ganjak« (hodnik). (T. III, sl. 1) Iz prizemlja vode stepenice u »pričardak« — ulazni pretprostor sa »abdestlukom« iz kojeg se ulazi u prostoriju zvanu »čardak«, zatim »čardačić« i »odžakliju«. (T. IV, V)

Na podu »čardaka« prostrte su ovčije kože i ćilim, okolo su jastuci prislonjeni uz zid, a u jednom dijelu ove prostorije nalazi se »šiljte«, tanki vuneni dušečić na kojemu se sjedi. (T. III, sl. 2) Način zagrijavanja ove prostorije riješen je vrlo jednostavno. Naime, na jednom kraju na podu napravljen je kružni otvor zvani »kapandža« promjera 10—15 cm, kroz koji prolazi topli vazduh iz sobe u prizemlju u kojoj se nalazi »zemljana peć«. Ljeti i kad je toplije vrijeme u drugim godišnjim dobima, taj otvor se zatvori. Inače, u »čardaku« spavaju ukućani i sjede gosti.

U »čardačiću« nalazi se »zemljana peć« i »banjica«, a u njemu, obično, spava domaćinov sin sa ženom Ova prostorija je, za razliku od čardaka, manjih dimenzija i u njoj ne sjede gosti.

U »odžakliju« se uglavnom smještaju drveni sanduci sa odjećom koju ukućani nose u svečanijim prilikama.

Sporedne zgrade

U sporedne zgrade sela Soko i okolini spadaju:

1. *Hambar* — U osnovi je pravougaonog oblika dimenzija 2x3 m ili 3 x 4 m (T. VI, sl. 1) Izgradnja hambara slična je izgradnji kuće; prvo se postave »četiri temelja«, i to »u ćert«[21], a između njih grede. Na grede se postave dvije duže i dvije kraće daske zvane »oluci« koji se specijalno prave od »borovih« ili »hrastovih ćutaka«. Između »oluka« ređaju se ostale daske te se na taj način hambar popodi, a tako se ređaju daske i u vertikalnom pravcu sve dotle dok se ne postigne određena visina (1,80 m). Daske se i u horizontalnom i u vertikalnom pravcu »ućerte«.

Po daskama se postavljaju »vjenčanice«, a po njima rogovi.

Pokrov je od hrastove daske kao i kod kuća.

S prednje strane hambar je izgrađen »na lastavicu«, na »dvije vode«, a pozadi »na začioke«, na »četiri vode«.

Ovaj objekat pregrađen je na šest jednakih dijelova zvanih »okna« u kojima se ostavlja pšenica, ječam, raž, zob itd. Povrh »okana« po čitavoj dužini ambara nalazi se jedna deblja daska preko koje se ide po određenu vrstu žita.

Hambar su posjedovali samo »zgodniji« ljudi.

2. »*Koš*« *za kukuruz* — U osnovi je pravougaonog oblika kao i hambar Pravi se tako što se prvo postave »četiri temelja« koji se »ućerte«, a u njih se ugradi šest, osam, ili deset direka što zavisi od dužine koša. Direci se postavljaju na razmaku od oko 1 m, a »zaku-

lače se račvasto« (»dupli kulak«) kako bi konstrukcija bila čvršća, jer se na ovom objektu ne ugrađuju »makaze«, podupirači. Kad se postave direci, sa donje strane između njih, popodi se »borovom daskom«, a po njima odozgo, ugrade se »vjenčanice« na koje se postavljaju rogovi.

Pokrov je od drveta, a u posljednje vrijeme i od crijepa (T. VI, sl. 2)

S prednje strane koša nalaze se vrata.

Kao i kod hambara i ovdje je s prednje strane »lastavica«, a pozadi su »začioci«, što nam govori da je krovna konstrukcija ove sporedne zgrade »na tri vode«.

3. *»Pušnica«* — Služi za smještaj voća, a ako je kišna godina, te poljoprivredni proizvodi ne mogu da dozriju, onda se u njoj suši kukuruz, grah i drugo. (T. VII, sl. 1).

U osnovi je pravougaonog oblika kao i prethodno opisana sporedna zgrada. Najčešće, dugačka je 6 m, a široka 3 m.

Izgradnja »pušnice« slična je izgradnji kuće, jedino što joj je unutrašnjost preuređena za sušenje voća Naime, unutra je duga »zemljana peć« konstruisana tako da dim ide naprijed. Poviše peći su »drvene ljese«. Obično, u jednoj »pušnici« bude 6—8 »ljesa«, a ima sušnica i sa dvanaest »ljesa«.

I »pušnica« je pokrivena daskom.

4. *»Košara«* — Ovaj objekat služi za smještaj stoke. Pravougaonog je oblika, pokrivena je daskom, a u novije vrijeme i crijepom.

Još uvijek postoji pokoja »košara« koja je »pletena i oblijepljena blatom«, a pokrivena »ražovom slamom« ili sa »bujadi« (T. VII, sl. 2)

5. *»Magaza«* — Služi za smještaj šljiva, oraha, jabuka, pšenice, zobi i dr.

U osnovi je pravougaonog oblika, a izgradnja joj je slična izgradnji kuće, a okolo se okuje daskama. (T. VIII, sl. 1)

Pokrov je daščani, a u posljednje vrijeme i od crijepa. Krovna konstrukcija je »na tri vode«, s prednje strane je »lastavica«, a pozadi su »začioci«.

6. *»Kovanluk«*[22] — Služi za smještaj sanduka u kojima se nalaze pčele (T. VIII, sl. 2) Po svojoj konstrukciji sličan je »košu«. Dug je oko 5 m, a širok oko 2 m. Okolo se okuje daskama, a sa one strane odakle pčele izlaze, ostave se kapci koji se zimi zatvore. Otvori su okrenuti prema sjeveroistoku kako bi se na taj način izbjegla direktna sunčeva svjetlost.

7. *»Kotac« (kokošinjac)* — Pravi se tako što se prvo u zemlju ukopaju četiri direka i onda se na visini od 1 m napravi pod, a okolo se okuje daskama. Pokrov je »na jednu vodu«.

8. *»Hala« (nužnik)* — U osnovi je kvadratnog oblika. Pravi se na taj način što se prvo postave četiri »temeljčića«, na koje se ugrade četiri vertikalna direka, a po njima se postave »vjenčanice«. Na »vjenčanice« se postave četiri »roščića«, te se pokrije na »jednu vodu«. Okolo se okuje daskama, a poneko je, umjesto dasaka, »pleo«, pa »lijepio blatom«.

Narodna nošnja

Muslimanska nošnja u svečanim prilikama — Oblačili su čakšire od crne ili zelene čohe opšivene gajtanom oko džepova, na šavovima i po rubovima.

Nosili su i fermen oivičen gajtanom bez rukava, a postavljen kadifom.

U svečanim prilikama nosili su i »čohani gunj« sa dugim rukavima, ukrašen gajtanom.

Oko pojasa opasivali su »trambaloz«, svileni šal crvene ili žute boje sa svilenim resama na krajevima.

Na nogama su nosili kožne »jemenije« koje su slične današnjim čizmama.

Na glavi su nosili fes koji je obmotan »sarukom«, šarenom ahmedijom.

Košulja je bila od »kamrije«, finog bijelog uvoznog platna, čija je jaka (kragna) ukrašena neupadljivim vegetabilnim motivima. Na rukavima su »tasle« koje su slične današnjim manžetnama.

Muslimanska muška radna odjeća — U ovim prilikama muškarci su nosili gaće bijele boje sa velikim i dosta širokim »turom«. Pri dnu nogavice su sužene »nabrane« su »svitnjakom« (učkurom). Ljeti su preko gaća nosili i »pelengaće«.

Košulja je takođe bijele boje bez »jake« oivičena oko vrata »bućmom«[2] Rukavi su joj dosta široki pa su se za vrijeme težačkih poslova morali »zavrtati uz ruke« i vezati pozadi na leđima. Rukavi su oivičeni »bućmom«, a i »kerama« ako je čovjek »bolje stojeći«.

Preko košulje nosila se »ječerma«, haljetak od crnog platna bez rukava ili sa rukavima sa dva reda dugmadi čiji su se »pešovi« prebacivali jedan preko drugoga, a zakopčavali su se tako da je vrat bio potpuno zatvoren.

U zimskom periodu preko »ječerme« oblačili su »sukneni gunj« crne boje sa dugim rukavima, kratak do pojasa, bez jake i opšiven gajtanom po rubovima.

Preko gaća nosile su se »suknene čakšire«, koje su kao i gunj crne boje.

Na nogama su nosili čarape i opanke. Opanci su ispleteni — »učinjeni kožnom oputom« sa »kožnim petljama« kroz koje se provuče »kožni kaiš«. Materijal od kojeg se prave opanci jeste sušena »goveđa koža«.

Oko pojasa opasivao se vuneni pojas otkan na horizontalnom tkalačkom stanu.

Na glavi su nosili »uvaljani čulah«, kapu od vune oko koje se obmotavao »vuneni krmez« crvene boje. U ljetnom periodu nosile su se i bijele pletene kape od »tiliprika«, konca bijele boje. Ove kape ovdje nose naziv »bjelice«.

Muslimanska ženska nošnja — Žene su nosile košulje duge do članaka, izrađene od »pređnog konca«, a kasnije, nosile su se i košulje od pamuka. Pamučne košulje »uzvedene« su »tiliprikom« i »sakrezom«. »Tiliprik« je tanji, a »sakrez« deblji konac. Oko vrata košu-

lje su imale jaku, a bilo je košulja i bez jake. S prednje strane košulje su razrezane, a razrez je opšiven basmom.

Ispod košulje nosile su se gaće od pamuka.

Oko pojasa obmotavao se vuneni šal.

Na glavi su nosile »čember«, a na nogama čarape i opanke od »učinjene goveđe kože«.

Osim navedenih haljetaka, ljeti su nosile i jelek od basme, a zimi crne »štofane pamuklije« sa dugim rukavima.

Opisana muslimanska nošnja tipološki pripada srednjobosanskim nošnjama.[24]

Muška nošnja danas je uglavnom izobičajena, izuzimajući starije ljude kod kojih se još uvijek susreću pojedini odjevni predmeti kao, na primjer, »čakšire«, gaće i kape. (T. IX, sl. 1)

Opisana ženska nošnja potpuno je izobičajena, a danas žene nose »dimije« i bluze od kupovnog materijala. (T. IX, sl. 2)

Narodni običaji i vjerovanja

Običaji i vjerovanja na području Sokola su tradicionalni i u ovom obliku održavali su se sve do početka ovog vijeka, a u nešto izmijenjenom obliku održavaju se i danas. Podaci o običajima prikupljeni su od starijih kazivača, koji su još uvijek zadržali dosta termina, opisa pojava i izvorne građe.

Ženidba — Djevojke i mladići obično su se upoznavali na »prelu«, posijelu, gdje se »komilo žito« (krunio kukuruz), »češljala vuna« ili »trao lan«. Tom prilikom svaki momak odabere djevojku, te se s njom dogovori hoće li, kada se »raspe prelo« na »prozoru lafiti« (razgovarati) i ako djevojka pristane, onda joj on dođe pod prozor. Nakon nekoliko takvih sastanaka momak traži privolu svojih roditelja da li se može oženiti s tom djevojkom.

Mladićevi roditelji strogo su vodili računa o tome da li je djevojka »od familije«, ko joj je otac, djed, pa čak i pradjed, da li je neko u njenoj porodici sklon alkoholu itd. Isto tako gledalo se i na zdravstveno stanje, fizičku kondiciju, imovno stanje, kućni odgoj, te da li zna »kopati kukuruze«, žeti, »'šenicu«, tkati, vesti itd.

Ako su zadovoljeni svi navedeni uslovi, onda mladićev otac, zajedno sa svojim bratom i s jednim uglednim čovjekom iz sela ide »na prošnju«.[25] Kad dođu u kuću djevojčinih roditelja, pošto budu počašćeni kafom, saopšte zbog čega su došli. Nakon saopštenja »prosioca«, djevojčini roditelji zajedno s kćerkom odu u jednu drugu prostoriju da je pitaju da li pristaje na udaju, i ako ova pristane, oni se ponovo vraćaju u sobu u kojoj sjede »prosioci«, te ih ponovo ugoste kafom. Ovog puta »prosioci« neće popiti kafu sve dotle dok ne saznaju da li je djevojka pristala na udaju i da li domaćin dozvoljava da se njegova kćerka uda. Ako domaćin pristane, onda uslovljava da se djevojci prethodno kupi srebrni prsten, »halhale«,[26] »rešmeta« (srebrni lančić širine 5 cm koji se stavlja na ruku), »dva dukata na čelo«, minđuše od »grmiluka« (dukati slični madžarijama), »bazumeta od srebra« koja se nose na srebrnom lancu preko desnog ramena i ispod lijevog pazuha, »crvene jemenije« (papuče) ili »kožne čizme, a

od nošnje platno zvana »raša«, kupovno platno slično basmi, i »feredžu od čohe«.[7] Neki roditelji zahtijevali su i »struku dukata«.

Poslije postavljenih uslova nastaje »pogodba«, a ako »prosioci« ne pristaju na neke od navedenih uslova, onda se »nareduju«, pa se, naposljetku, nakon izvjesnog vremena konačno »pogode«. Poslije pogodbe« pozovu djevojku koja je sve dotle bila u susjednoj sobi, te je pitaju da li pristaje na sve te uslove. Djevojka obično pristane, i to onako kako su »babo i majka rekli« Sada se tek pije druga kafa, a mladićev otac naziva djevojčinog oca »prijateljem«, zatim vadi prsten iz svog »šarpelja«, kožne torbe, te traži »izun« (dozvolu) da stavi snahi prsten na ruku, a poslije toga iz torbe vadi »jabuku« (10—20 dukata), te ih daje »djevojačkom ocu« da »popije kahvu«.

Prilikom »prošnje« roditelji se međusobno dogovore kada će doći svatovi, koliko će ih biti, koliko će se svatova »okititi«, kao i to da li će biti »konjanici« ili »pješaci«. Ako pristanu da svatovi dođu na konjima, onda obično bude do 25 konjanika

Kad svatovi dođu po djevojku, pred kućom ih dočekuje djevojčin otac. Tom prilikom »mece se sofra« i pozove se »bliža rodbina«, a momkov otac donese sve ono što je obećao prilikom »prosidbe«, te »daruje mladku«. Kada bude vrijeme da svatovi krenu, mladu obuku u haljine koje joj je svekar donio. a iz kuće je izvodi svekar koji je sa desne strane, a sa lijeve strane je mladin brat ili amidžić (stričev sin) ili neko od »bliže rodbine«.

Pred kućom mladu podižu na konja, i to tako što izaberu dva konjanika »koji drže sastav u ruci«, sastave ruke, pa tako podignu mladu na konja. Pri polasku puca se iz pušaka, pjevaju se pjesme, a »bubnjari udaraju u bubnjeve«. Ako je, na primjer, mladožeenja iz Sokola, a mlada iz Doborovaca, onda »čajo uzvikuje«: »Mašala, mašala, doborovčani hranili, a sokoljani vodili«. Na taj način mještani znaju iz kojeg sela vode mladu. Inače, u svatovima »čajo mlati zvonima« sve dotle dok ne dođu mladoženjinoj kući. Jednog konjanika odrede da bude »haberdžija« (glasonoša), koji će prije ostalih svatova stići mladoženjinoj kuci i izvijestiti ih da idu svatovi i da se nije ništa nesrećno dogodilo »Haberdžiju« daruju dukatom, košuljom i, po mogućnosti, »svilenim čevretom«, rupcem izvezenim na četiri ćoška sa »četiri zlatne grane«.

Pred mladoženjinom kućom mladu dočekuje svekrva i, prije nego što je uvedu u kuću, uobičavaju pored kućnog praga postaviti dva ibrika iz kojih »mlada prolijeva vodu na noge«. Takođe, uobičajeno je da mladoženja stane na prag, a jednom rukom da se osloni na gornji dovratak tako da mlada prođe ispod njegove ruke, kako bi mu bila »pokorna u braku«.

Uz mladu u svatovima ide i »obikuša« (pratilja) i njen brat ili bliži rođak. U mladoženjinoj kući »obikuša« se zadržava tri dana, a mladin brat ili bliži rođak 24 časa.

Kad nevjestu dovedu u kuću, onda je to »prvo veselje«. Uobičajeno je nevjestu dovesti uoči ponedjeljka ili uoči petka. Ako je mlada dovedena uoči ponedjeljka, onda u petak nastaje »drugo veselje« ili »čestita«. Tog dana, i to ujutru, stigne ruho, ali ne sve, nego peškiri i rupci koje mlada objesi preko »srga«, oblog drveta prečnika

4—5 cm koje je pričvršćeno okomito na poprečne grede u sobi, kako bi prisutni mogli vidjeti šta je to sve mlada otkala i izvezla.

Na »drugo veselje«, takođe, dolaze momci i djevojke koji se sakupljaju u avliji. Tu se igra kolo, pjevaju se pjesme, a momci sviraju uz »šargije«[28], »dipie«, »dvojnice«, »duduk«[29], »drombulje«, gusle itd. Jedna od pjesama koje djevojke pjevaju je i ova:

»Ja sam mala, ja bi se udala
Al' mi neda ostarila mama.
Ona pita svoju milu mamu
Što se ne daš meni sad udati
Kad sam sebi dragog izabrala
Koga volim nikad ne pribolim«.

Od momačkih pjesama koje se pjevaju u ovakvim prilikama često se čuje i ova:

»Oj djevojko draga dušo moja,
draga mi je tanka kosa tvoja,
i uz kosu njedra prorezana,
pa nemere ni jabuka proći«.

Uz »drombulje« igra se kolo »gergen«, uz svirale kolo »brzica«, uz »dvojnice« »ravno kolo«, uz »šargiju« kolo »poskakuša«, a uz »diple« pjevaju se razne pjesme kao na primjer:

»Kolo igra, a ja volje nejmam,
u 'vom kolu moje drage nema.
Uskoro će moja draga doći,
pa ću i ja u kolo unići«.

Na »drugo veselje« dođu i djevojke iz drugih sela u pratnji sa svojim majkama. Veselje se nastavlja »noćnim sijelom«, na kojemu djevojke posjedaju po avliji, ako je ljeto, a pred njih sjedaju momci na udaljenosti od 3 metra. Uz razgovor s djevojkama, momci koji puše »trpaju svoje lule«, a djevojke im ih pripaljuju, i to tako što ustaju na noge. Uobičajeno je da svaka djevojka kada pođe na takvo sijelo u jeleku obavezno nosi šibicu i ogledalo. U neko doba noći sijelo se »raziđe«, djevojke idu svojim kućama, a kao noćna rasvjeta služi im »drveni fenjer« u kojemu se nalazi »lojana svijeća«.

Poslije »veselja«, nakon 10—15 dana, nastaje »kna«[30] i »svadba«. Prije »svadbe« svekar i svekrva dogovore se s nevjestom kakva će biti »svadba« — »mala« ili »velika«.

»Kna« i »svadba« moraju biti u razmaku od dva dana. »Kna« bude uoči četvrtka ili uoči nedjelje,a da bi se ista obavila moraju biti dvije »jenđije«i dva »djevera«, i to »desni« i »lijevi«. Obično su to osobe iz bliže familije. »Jenđije« donesu »mladki« na dar cipele, čarape, haljine, prstenove, »duvak« i šalić. Poslije večere »jenđije« idu u jednu drugu sobu »da opreme mladku« i tom prilikom nose po jednu bakrenu ćasu u kojima se nalazi malo vode i po jedan prsten. Ispred »jenđija« i »mladke«, koja je u sredini, idu dvoje djece koja nose upaljene svijeće, a kad dođu u sobu u kojoj će se obaviti »kna«, dočekuju ih »djeverovi« koji podignu djecu do »šišeta«[31], kako bi mogli ugasiti svijeće, jer je to takav običaj, a potom ih daruju novcem. Nakon toga »desni djever« okrene mladu tri puta u desnu stranu. Prije nego što »jenđije« počnu »kniti« mladu, uobičavaju joj dati, od-

nosno stavi nešto novaca na dlan da može kupiti soli, »da joj se da u malu [illegible] oči«, a zatim »oknuju« joj ruke do članaka i nožne prste. »Oknute« (obojene) dijelove tijela »zamotaju kučinama«, vlasom od [illegible] bude zamotano 3—4 časa, odnosno sve dotle dok se »kna« ne osuši.

Poslije »kne«, sutradan uvečer je »svadba« na koju se pozovu »djeverovi«, »jendije« i šira »familija«, kao i komšije, gdje se »meće sofra«, a za tu priliku pripreme se raznovrsna jela koja se služe slijedećim redom: »Corba«, »paluza«, — slatko pihtijasto jelo, »ćevap«, »slatka pita«, »tevsija mesa«, »tendžera«, — jelo napravljeno od riže, malo zaslađeno, a najsličnije je sutlijašu, »maslanica slana«, »maslanica slatka«, sirnica, urmasice, paprike, pa ponovo »slatka pita« itd., a na kraju je »zahlada« — »hošef«, kompot od šljiva ili krušaka. Poslije objeda na siniju (sofru) stavi se prazan sahan u koji stavljaju novac.

Druge noći, pošto se obavi »kna«, nastaje »đerdek«[12] (»svodivo«). Neposredno prije »svodiva«, ako ukućani žele da im nevjesta rodi prvo muško dijete, uobičavaju poslati u sobu muško dijete da se »povalja« po krevetu na kojemu će nevjesta spavati. Pri »svodivu« uobičajeno je da mladenci »lome pogaču« ako, na primjer, u mladoženje ostane više kruha u ruci, vjeruje se da će on imati »veću nafaku«.

Navedeni običaji odnose se i na »veliku« i na »malu« svadbu. Međutim, jedina razlika između ove dvije svadbe je u tome što se na »velikoj svadbi održavaju pješačke i konjske trke, a nekada se održavalo i takmičenje u gađanju iz pušaka. Ova takmičenja obično su se održavala na nekoj seoskoj njivi.

Po završetku konjske trke, svekar »okiti konje«; prvog »okiti atlasom«, drugog košuljom, trećeg gaćama, a četvrtog »rukavima beza«. U isto vrijeme, dok svekar »kiti konje«, bubnjar ih »pribuba« — udara u bubanj, i to onim redom kako je koji stigao na cilj, a zauzvrat vlasnici konja novčano nagrade bubnjara.

Poslije konjske trke nastaje pješačka trka, a po završetku iste, svekar nagrađuje i »pješce«, prvi dobije košulju, drugi dobije 2 m »kamrije« (bijelo platno od beza, a treći dobije peškir. Takođe, bubnjari »pribubaju i pješce«, a poslije odlaze u kolo u kojemu se poredaju prvo mladoženja i mlada, mladoženjina sestra, pa redom sve što je »prečina« (uža i šira familija) i naposljetku ostale djevojke. U kolu bubnjari prvo počnu »bubati od mladoženje i mlade«, pa sve tako redom dok ne dođu do kraja, a za to budu nagrađeni novcem, košuljom ili peškirom. Okolo kola poredaju se momci, a nekada su ovakvim skupovima prisustvovali i stariji ljudi, ako su imali sinove za ženidbu, kako bi sebi »odabrali snahu«. Dešavalo se da poneko od starijih ljudi zamoli starješinu kola da uđe u kolo kako bi izbliza mogao bolje uočiti pojedine djevojke koje bi mogle doći u obzir za snahu, a najviše su se interesirali za djevojke koje imaju duge kose jer, vjeruju, da su to »sretne djevojke«. Takođe, vjerovali su za djevojku čija je »mala kosa«, a nos »potočit« (savijen) da je to nesretna djevojka«.

Kad se »raspe kolo«, »familija« ide mladoženjinoj kući na večeru.

Izgradnja kuće — Prilikom izgradnje kuće uobičavaju da se na temelje ponešto zakolje; goveče ili ovca.

Ako se gradi kuća na mjestu gdje je bila stara kuća, onda se uvijek pomjeri malo naprijed, a nikako unazad.

Vjeruju da ne valja saditi orah u neposrednoj blizini kuće, jer pod njega idu »šejtani« (»đavoli«), pa se može »ograisati«

Zaključak

Prilikom pisanja ovog rada naročito se vodilo računa o tome da se što više objavi originalne građe sa područja Sokola i njegove okoline, jer je u etnološkom pogledu i šira oblast slabo ispitana.

Prema izloženim podacima u ovom radu uočljivo je da je muslimansko stanovništvo u Sokolu i okolini starijeg porijekla, a to potvrđuju i istorijski podaci.

U pogledu narodne privrede izrazito je razvijeno voćarstvo sa preradom voća i objektima za sušenje voća, ratarstvo sa uzgajanjem kukuruza, a stočarstvo je malobrojno i u opadanju. Pošto je u prošlosti bilo razvijeno starinsko ratarstvo, zadržalo se dosta termina i pojava iz tradicionalnog načina privređivanja. Danas se u ovom području osjećaju snažni uticaji savremenog načina u obradi zemlje (primjena umjetnih gnojiva, traktori, vršalice i dr.).

U naselju Soko i njegovoj okolini najbolje je zastupljena kuća »čardaklija«, rijetka je prizemna kuća, a u novije vrijeme sve više se pojavljuje savremena kuća.

U narodnim nošnjama stanovništva ovog područja zadržalo se starinskih elemenata, ali se pojavljuju i dijelovi nošnje koji su relativno novije izrade.

Prema prikupljenim podacima u ženidbenim običajima zadržalo se dosta starinskih elemenata u terminologiji i načinu njezinog obavljanja.

Iz svega što smo izložili može se zaključiti da se kod muslimanskog stanovništva može još uvijek konstatovati i prikupiti stare etnološke građe o njihovom životu i kulturi ako su naselja i njihove porodice starijeg porijekla.

NAPOMENE:

1 Terenska istraživanja ove teme financirao je Muzej istočne Bosne u Tuzli u cilju da se prikupi građa iz materijalne i duhovne kulture u ovom području.

2 Prilikom terenskog prikupljanja građe za ovaj rad naročito su mi pomogli svojim podacima: Abdulaziz Ahmedbegović, Jasim Begović, Suljo Spahić, majstor Alija Delić i mnogi drugi, pa im se i ovim putem najljepše zahvaljujem.

3 MARKO VEGO, Naselja bosanske srednjovjekovne države, Izdavačko preduzeće »Svjetlost«, Sarajevo 1957, str. 105.

4 Abdulah Škaljić Turcizmi u srpskohrvatskom-hrvatskosrpskom jeziku, Izdavačko preduzeće »Svjetlost«, Sarajevo 1973, str. 246 daur (pers.) nemusliman.

5 Podaci dobijeni od Dr Adema Handžića, kome se i ovom prilikom najljepše zahvaljujem.

6 HAMDIJA KREŠEVLJAKOVIĆ, Stari bosanski gradovi, Naše starine — Godišnjak Zemaljskog zavoda za zaštitu spomenika kulture i prirodnih rijetkosti N. R. Bosne i Hercegovine I, Sarajevo 1953. str. 22.

7 VEJSIL ĆURČIĆ Starinsko oružje u Bosni i Hercegovini, GZM. God., LV (1943) Sarajevo 1944. str. 164 i 165; autor navodi naziv topa »Krnjo« za stare gradove u Zvorniku, Kruševcu kod Fojnice i Beogradu, a naziv je nastao zbog toga što su topovi bili okrnjeni. Prema autorovim podacima top »Krnjo« bio je većeg kalibra i njegov prenos je bio težak; Navedeno djelo pod 6, str. 22

8 Podacima se raspolaže zahvaljujući ljubaznom saopštenju Dr Adema Handžića

9 Dr BRANIMIR BRATANIĆ Orače sprave u Hrvata, Publikacije Etnološkoga seminara br. 1, Zagreb 1939, str. 14 i 33 registruje pod brojem 207 sličan drevni plug iz Gračanice kod Muslimana, prema autorovim podacima i podacima Josipa Raića.

10 VUK STEF. KARADŽIĆ, »Srpski rječnik« — IV državno izdanje — Beograd 1935 — str. 568. postat — ono što u jedan put uzmu predase kopači ili žeteoci, kada rade.

11 A. ŠKALJIĆ, Navedeno djelo pod 4, str. 315: harman m. (pers) gumno.

12 A. ŠKALJIĆ, Navedeno djelo pod 4, str. 389: kamara f. (lat.), rpa, gomila.

13 »»Šeherkom« se naziva kosa izrađena u Novom Šeheru, a »madžaricama« su nazivali kose tvorničke izrade.

14 A. ŠKALJIĆ, Navedeno djelo pod 4, str. 134. belegija f. (tur.) kamen za oštrenje kose.

15 Dr LJUBO BAKOTIĆ »Rečnik srpskohrvatskog književnog jezika« — Izdanje piščevo — Beograd 1936. — str. 805: podvore — dva koca na kojima se nose naviljci.

16 JOVAN CVIJIĆ: Balkansko Poluostrvo i Južnoslovenske zemlje, knj. 1, Beograd 1922, str. 332.

17 A. ŠKALJIĆ, Navedeno djelo pod 4, str. 463. milać m. (ar.) prazno zemljište gdje se može podignuti zgrada.

18 Dr MUHAMED KADIĆ, Starinska seoska kuća u Bosni i Hercegovini — Biblioteka »Kulturno nasljeđe« — Izdavačko preduzeće »Veselin Masleša« — Sarajevo 1967, str. 94—96.

19 A. ŠKALJIĆ, Navedeno djelo pod 4. str. 318: hasura f. (ar.) prostirač ispleten od meke trstike, šaše ili rogozine.

20 A. ŠKALJIĆ, Navedeno djelo pod 4. str. 480: mutvak m. (ar.) kuhinja.

21 A. ŠKALJIĆ, Navedeno djelo pod 4, str. 190: čert m. (tur.) usjek na gredi.

22 A. ŠKALJIĆ, Navedeno djelo pod 4, str. 417: kovanluk m. (tur.) pčelinjak.

23 A. ŠKALJIĆ, Navedeno djelo pod 4. str. 150: bućma f. (tur.) usukani deblji pamuk.

24 ZORISLAVA ĆULIĆ, »Narodne nošnje u Bosni i Hercegovini« — Zemaljski muzej u Sarajevu — Sarajevo 1963, str. 13, 16—17

25 RADMILA KAJMAKOVIĆ, Ženidbeni običaji kod Srba i Hrvata u Bosni i Hercegovini, Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu 1963, str. 78: autor navodi da u prosidbu obavezno ide momkov otac ili starješina kuće sa nekim bližim srodnikom.

26 A. ŠKALJIĆ, Navedeno djelo pod 4. str. 304: halhale pl. (ar.) narukvica u obliku koluta, od zlata, srebra ili kojeg drugog metala.

27 A. ŠKALJIĆ, Navedeno djelo pod 4. str. 279 feredža f. (ar.) vrsta ženskog ogrtača od crne ili modre čohe, koje su muslimanke oblačile prilikom izlaska na ulicu.

28 A. ŠKALJIĆ, Navedeno djelo pod 4. str. 580. šargija f. (ar.) vrsta tambure slična bugariji, samo veća.

29 A. ŠKALJIĆ, Navedeno djelo pod 4. str. 226: duduk m. (tur.) mala jednocjevna svirala.

30 A. ŠKALJIĆ, Navedeno djelo pod 4. str. 410: kna f. (ar.) muslimanski svadbeni običaj knenja ili krnanja nevjeste dan prije prve bračne noći.

31 A. ŠKALJIĆ, Navedeno djelo pod 4. str. 590: šiša f. (pers.) plafon, tavanica.
32 A. ŠKALJIĆ, Navedeno djelo pod 4 str. 249: đerdek m. (tur.) soba u kojoj mladenci provedu prvu bračnu noć.

VOLKSUNDLICHE FORSCHUNGEN IM DORF SOKOL BEI GRAČANICA

Beim Verfassen dieser Abhandlung wurde besonders daran gedacht, dass womöglichst mehr origineller Stoff aus dem Gebiet Sokol und seiner Umgebung veröffentlicht wird, da vom ethnologischem Standpunkt aus das weitere Gebiet auch schwach untersucht worden ist.

Nach den in dieser Arbeit angeführten Angaben ist es auffällig, dass die moslemische Bevölkerung in Sokol und dessen Umgebung älterer Abstammung, ist was auch durch geschichtliche Belege bewiesen ist.

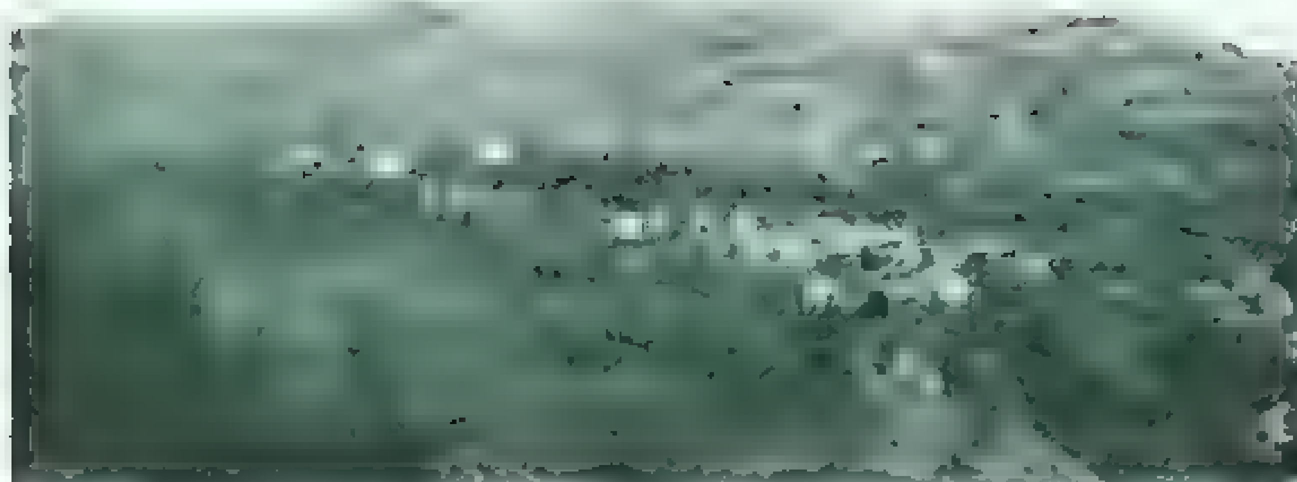
Hinsichtlich dehr Volkswirtschaft ist die Obstzucht mit Obstverbarbeitung und Anlagen für Obsttrocknen, weiterhin Ackerbau mit Maisanbau besonders entwickelt, während die Viezucht gering ist und staändig abnimmt. Da in der Vergangenheit der altertümliche Ackerbau entwickelt war, sind viele Ausdrücke und Vorgänge aus den traditionellen Volkswirtschaft erhalten geblieben. Heute spürt man in diesem Gebiet den starken Einfluss der zeitgenössischen Art von Bodenbearbeitung (Anwendung von Kunstdünger, Traktoren, Dreschmaschienen usw).

In der Ansiedlung Sokol und ihrer Umgebung sind meist eine Art Blockhäuser »čardaklije« anzutreffen, selten findet man Parterrehäuser, und in der neueren Zeit gibt es immer moderne Häuser.

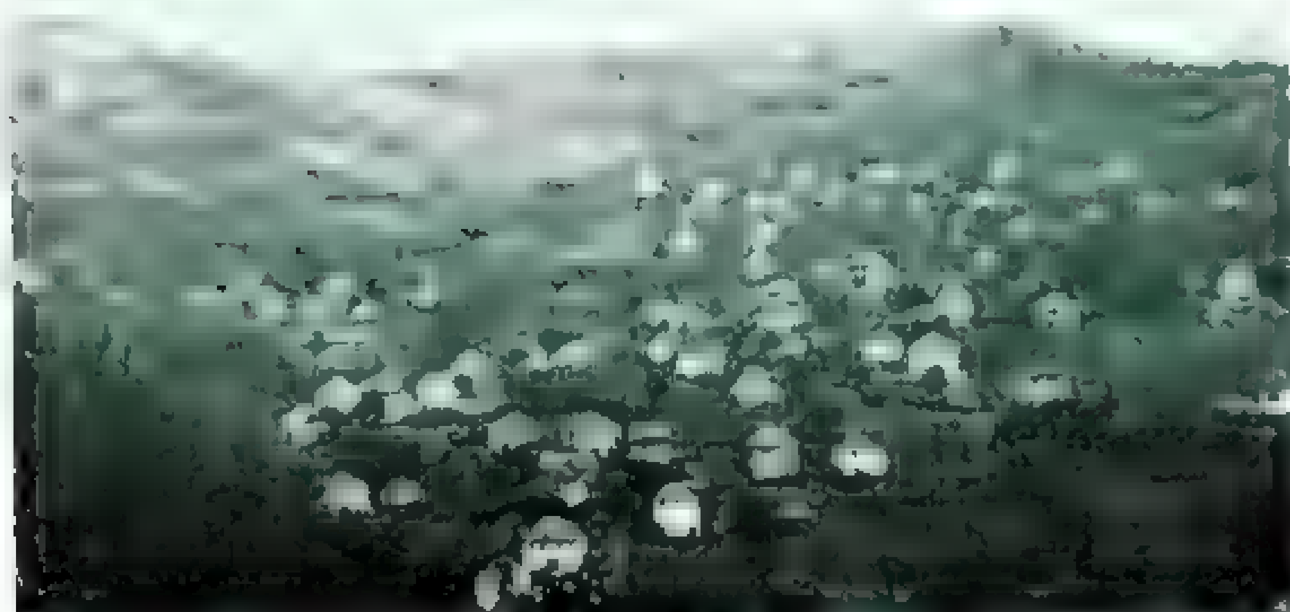
In der Volkstracht sind bei der Bevölkerung dieses Gebietes altertümliche Elemente erhalten, man findet aber auch einzelne Stucke der Volkskleidung von neuerer Ausarbeitung.

Nach den angesammelten Unterlagen sind bei den Heiratsbräuchen ziemlich viel alertumliche Elemente in der Terminologie und Art ihrer Anwendung erhalten geblieben.

Aus allem Vorhergesagten kann man die Folgerung ziehen, dass man bei der moslemischen Bevölkerung noch immer altes ethnologisches Material über ihr Leben und Ihre Kultur feststellen und sammeln kann, falls die Ansiedlung und die Familien darin älterer Abstammung sind.

Sl. 1 Soko — pogled na Gradinu

Sl. 2. Naselje Soko

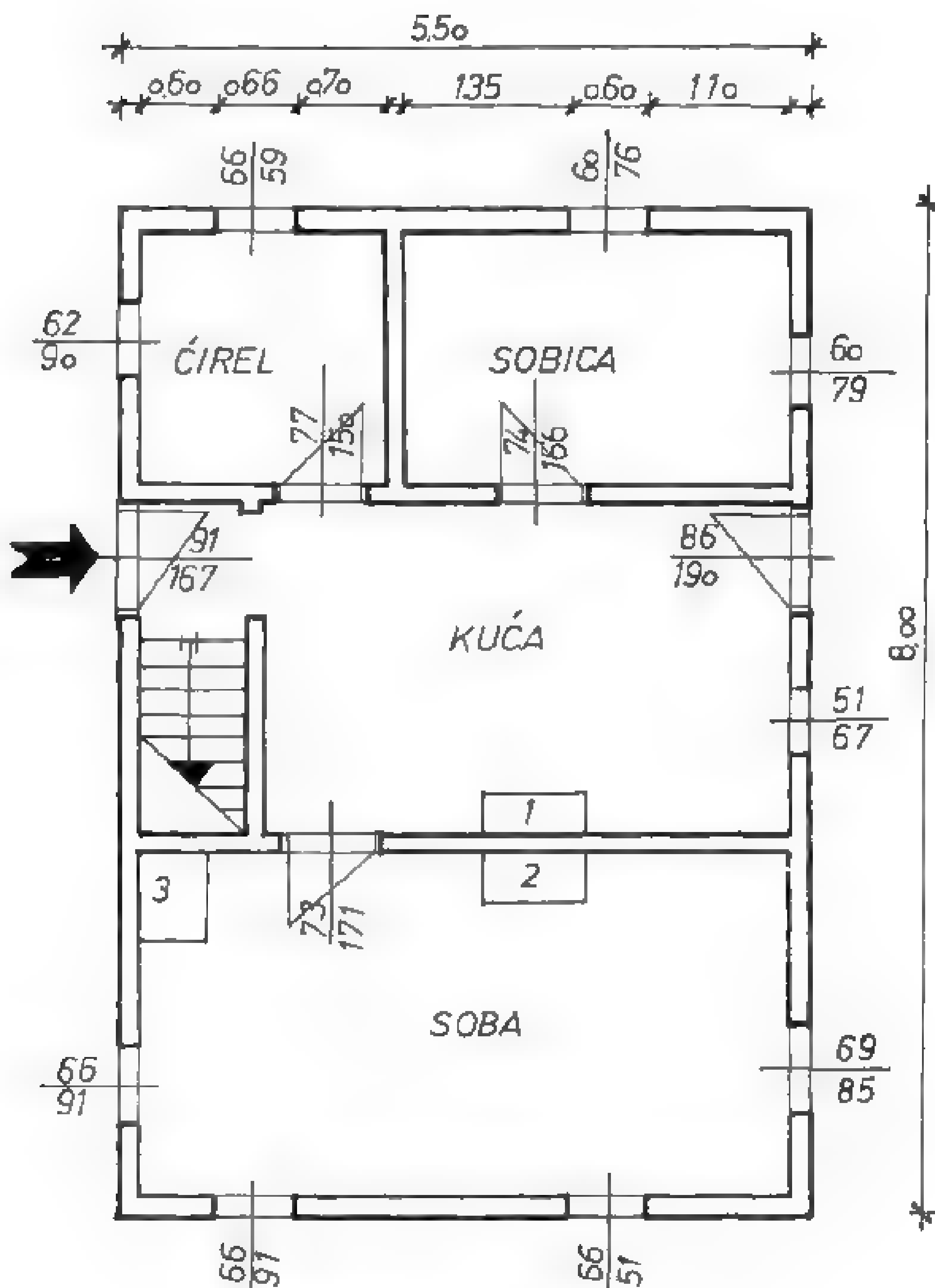
Sl. 1. A[illegible]at za vršidbu (grablje [illegible] e [illegible] drvena lopata [illegible] i metla

Sl. 2. Kosa sa crvenim kosištem [illegible] kosn[illegible] [illegible]
([illegible]vodir[illegible], čekić [illegible]babica[illegible] [illegible] beleg[illegible])

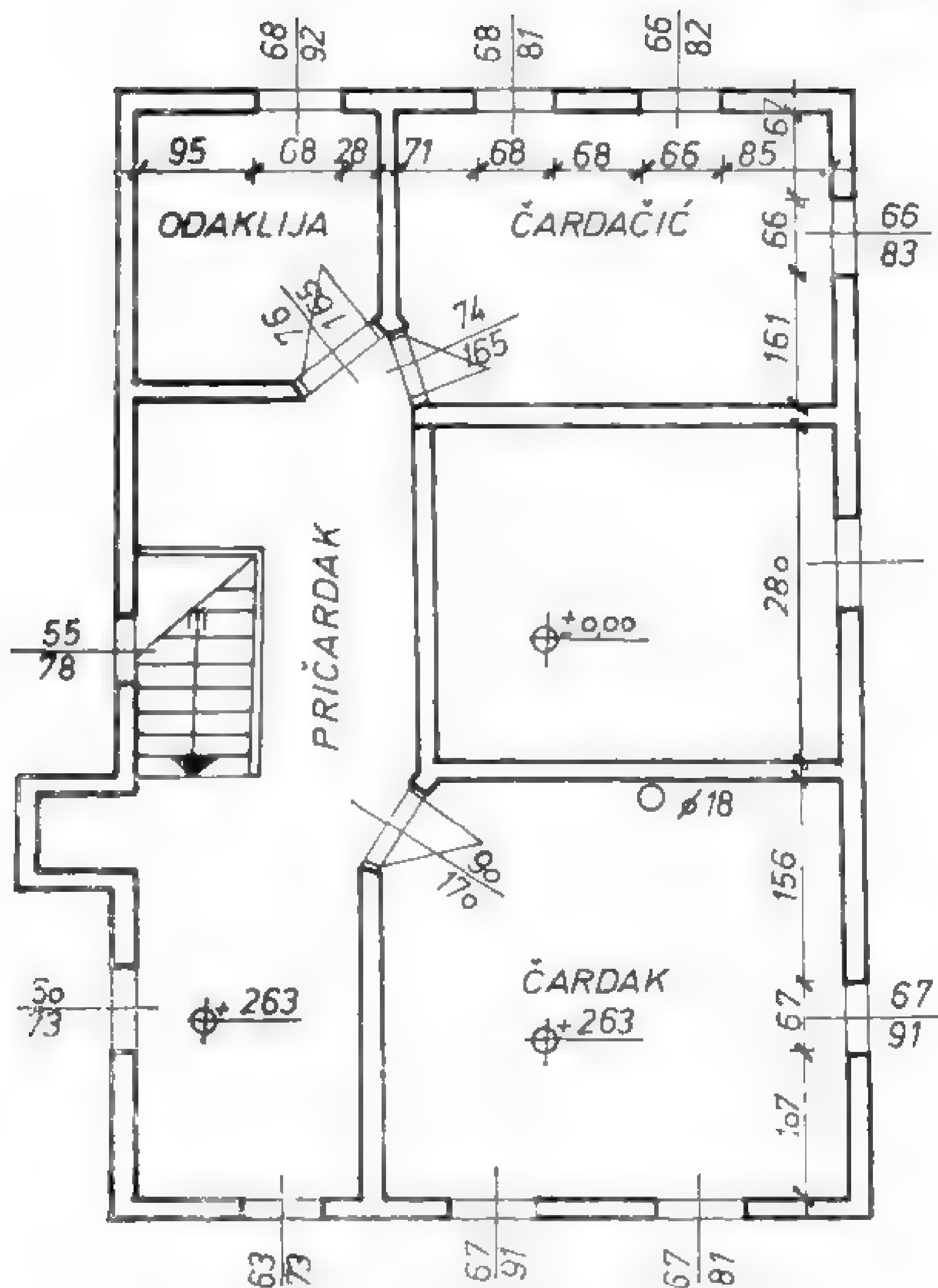
Sl. 1 Stambena zgrada »čardaklija«

Sl 2 Unutrašnjost prostorije na spratu — »čardak«

Osnova prizemlja

1. Ognjište
2. furuna
3. hamamdžik

Osnova sprata

Sl. 1 »Hambar«

Sl. 2. »Koš«

Sl. 1. »Pušnica«

Sl. 1. »Magaza sa kolarom«

Sl. 1. Muška svakodnevna nošnja starijih ljudi
(poneko je nosi i sada u ljetnom periodu)

Sl. 2. Ženska narodna nošnja (dimije i bluze šivene od kupovnog materijala)